

Nõuandetoodete väljatöötamine ja arendamine

Leping nr. 348
Lõpparuanne (aruanne 4)

Tellija:
Põllumajandusministeerium

Täitja:
Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda
Eesti Konsulentide Ühing
Eesti Maaülikooli majandus- ja
sotsiaalinstituut

Esitatud: 01.11.2009.

.....
Lemmi Maasik

Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja volitatud
esindaja, EPKK nõuandeteenistuse juht

.....
Ülar Loolaid

projektijuht, Maaelu Arendajate Ühingu
konsultant-koolitaja

Maaelu Arengu Euroopa
Põllumajandusfond:
Euroopa Investeeringud
maapiirkondadesse

Saateks

Käesolev aruanne kajastab lepingu nr. 348 „Nõuandetoote väljatöötamine ja arendamine” raames tehtud töid ja tulemusi.

Aruande koostasid Merry Aart, Timo Laur, Ülar Loolaid, Jekaterina Näälük, Rando Värnik.

Tartus, 01.11.2009.

1. Nõuandetoote kujundamise skeem

Nõuandetoote kujundamisel on kasutatud projekti Nõuandesüsteemid ja nõuandetoote (leping nr. 290) käigus arendatud meetodikat.

Nõuandetoode (ka nõuandepakett) on nõusaaja või tegevusvaldkonna probleemidele lahenduste leidmiseks suunatud nõuande- ja nõuandega seotud teenuste, kaupade ja tegevuste kogum, mis on töökorralduslikult seotud ühtseks tervikuks ning mida nõuandeorganisatsioon pakub kui tervikut.

Nõuandetoote kujundamine hõlmab järgmisi samme:

- 1) sihtrühma kirjeldamine ja piiritlemine - kelle jaoks on oluline lahendatav probleem või kavandatav muudatus, millele keskendub nõuandetoode;
- 2) nõuandetoote sisu aluseks on sihtrühma liikmete tegevuspraktika ja vajadused või vajadus muuta senist tegevuspraktikat;
- 3) nõuandetoote kujundamine on majanduslikult ja organisatsiooniliselt otstarbekas, see tähendab, et nõuandetoote rakendamiseks saadav kasu (peame silmas ka nõuandeorganisatsiooni ülesandeid laiemale) on märgatavalt suurem kui nõuandetoote kujundamisele ja nõuandeorganisatsiooni töö korraldamisele tehtavad kulutused;
- 4) väljundite kavandamine – mida saab klient nõuandetoote, selline kliendipoolse kasu väljatoomine on tähtis nõuandetoote müümisel;
- 5) nõuandetoote kujundamiseks ja rakendamiseks vajalik eeltöö;
- 6) nõustajate väljaõpe nõuandetoote rakendamiseks nõuandetöös;
- 7) nõuandetoote turundus – toote pakendamine, tutvustamine ja müügitegevus.

Nõuandetoote kujundamine on nõuandeorganisatsiooni poolt tehtav arendustöö ja ettevalmistavad tegevused, mida on vaja planeerida ja korraldada organisatsiooni siseselt. Arendustöö kvaliteet määrab ka edaspidi nõuandetoote raames pakutava nõuande kvaliteedi. Üldreeglina on nõuandetoote kujundamisel tegemist töödega, mis ei ole väljapoole organisatsiooni nähtavad.

2. Nõuandetoode Labidaproov

Nõuandetoode Labidaproov on konsulendi töövahend mullalõimise kiireks tuvastamiseks ja hindamiseks kliendi põldudel. Lähteülesande kohaselt tuli välja töötada nõuandetoode Labidaproov kasutamise metoodika, arvutada omahind, anda välja abimaterjal vähemalt 50 kiletatud eksemplaris.

2.1. Nõuandetoote Labidaproov lühiiseloostus

Nõuandetoode Labidaproov raames antav nõuanne seisneb mulla seisundi kiires ja vähe ressursse nõudvas analüüsis, mis keskendub mulla struktuurile ja tihenemisele. Labidaproovi analüüs annab põllumajandustootjale informatsiooni, kas ja millised mullad on tihenenud, millises staadiumis on tihenemine, kui hästi on mullad varustatud õhu ja veega. Saadud informatsiooni alusel saab põllumajandustootja otsustada, kas ja millistel põldudel on vaja muuta harimistehnoloogiat, kas on vaja anda orgaanilist väetist, põhku sisse künnda, kas on vaja muuta kultuuri põllul, külvata sellist kultuuri, mis on tugevama juurestikuga ja kobestab mulda, või kõik on korras ja võib jätkata sama tehnoloogia kasutamist.

Nõuandetoote sihtrühmaks on kõik põllumajandustootjad kes kasutavad oma tootmises maad ja harivad seda. Tootmistüübi järgi kuuluvad sihtrühma taimekasvatustalud, loomakasvatustalud, aiandustalud, mahetootjad. Muldade tihenemist on vaja jälgida suurtootmises, kus kasutatakse raskeid masinaid, minimeeritud harimist, otsekülve, pindmist harimist. Kõikide nende tehnoloogiate puhul võib olla mulla seisund väga hea, kuid võib esineda ka tihenemist muldadel. Mahetootmises kasutatakse eriti tihti labidaproovi tehes mulla seisundi analüüsimist. Mulla seisundi hindamine kohapeal on vajalik ka keskmiste ja väiketootjate jaoks, kes ei oma ise kõiki harimiseks vajalikke masinaid ja ostavad masinteenust sisse. Eraldi sihtrühmana võib käsitleda noori talunikke, kellel ei ole piisavalt mullaharimise kogemusi. Kokkuvõttes, labidaproov aitab otsida lahendusi neil tootjatel, kelle põldudel on taime välimuse järgi otsustades mingi probleem kas mulla õhustatusega või niiskusrežiimiga.

Taim vajab kasvamiseks ja arenemiseks mullas õhku, vett ja toitaineid. Praegune majanduslik olukord aga ka üldine konkurents põllumajanduses ei luba põllumajandustootjal teha mittetulutoovaid kulutusi. Kui kasutatakse kallist väetist, siis soovitakse ka maksimaalset saaki. Kõike seda saab ainult kobestatud, õhustatud, õigesti haritud mullastiku korral. Seda kõike saab kiirelt kohapeal tuvastada labidaproovi toodet kasutades.

Mulla struktuuri ja kvaliteedi hindamise tulemusena saab klient teada, milline on tema mulla seisukord, millised on piiravad ja soodustavad tegureid saagikusele ja saagi kvaliteedile, millised kulutused on põllu harimisel ja väetamisel põhjendatud. Nõuande rakendamisel saab klient optimeerida kulutusi ja suurendada tulusid. Seejuures ei nõua labidaproov täiendavate analüüside sisseostmist, mis aitab hoida ka nõuande maksumuse optimaalsena.

2.2. Nõuandetoote Labidaproov töökorraldus ja metoodika

Konsulendi tegevused töötamisel nõuandetootega koosnevad viiest põhietapist (siinkohal pole käsitletud eelnevat kontakti loomist kliendiga ja temaga suhete hoidmist):

- 1) maa-ala vaatlus ja proovialade valik;
- 2) mullaproovide võtmine ja mulla struktuuri hindamine;
- 3) koondhinnangu koostamine ja järelduste tegemine;
- 4) analüüsi aruande koostamine;
- 5) hindamistulemuste tutvustamine kliendile.

Nõuandetoote Labidaproov metoodika hulka kuuluvad järgmised töövahendid

- 1) tabel proovialade kirjeldamiseks;
- 2) tabel proovide kirjeldamiseks proovialal;
- 3) juhend mullaproovi võtmiseks (vormistatud eraldi ilmastikukindla taskuraamatuna);
- 4) juhend kirjaliku nõuande koostamiseks;
- 5) soovitused Labidaproovi nõuandetoote hinna kalkuleerimiseks.

Et konsulendid saaksid omandada nõuandetoote metoodika täies ulatuses, on vajalik läbi viia toote kasutajatele praktiline koolitus, mis hõlmab:

- 1) toote metoodika tutvustust;
- 2) mulla struktuuri hindamise praktilist õpet;
- 3) praktilist nõustamise proovitööd nõuandetoote Labidaproov metoodika alusel;
- 4) tehtud töö tutvustamist ja aruande kaitsmist;
- 5) koolituse läbinud ja praktilise töö edukalt kaitsnud konsulendid saavad tunnistuse, mis annab neile õiguse Eesti Põllu- ja Maamajanduse Nõuandeteenistuse nime all pakkuda klientidele nõuandetoote Labidaproov.

Nõuandeteenistuse koordineeriva keskuse vajalikud tegevused nõuandetoote Labidaproov ühtlase kvaliteedi tagamiseks:

- 1) korraldada konsulentide koolitus nõuandetoote Labidaproov kasutamiseks ja tunnustamine nõuandetoote kasutajana, nõuandetoote kasutamise õiguse saavad vaid koolituse läbinud ja oma pädevust tõendanud konsulendid;
- 2) koguda konsulentidelt regulaarselt tagasisidet (sagedusega vähemalt üks kord aastas) nõuandetoote kasutuse kohta;
- 3) koguda üldist statistikat nõuandetoote Labidaproov kasutuse kohta;
- 4) vajadusel teha täiendusi nõuandetoote juhenditele ja töökorraldusele;
- 5) jagada tunnustatud nõuandetoote Labidaproov kasutajatele informatsiooni toote kasutuse ja muudatuste kohta;
- 6) uute konsulentide väljaõpetamisele kaasata kogunud nõuandetoote Labidaproov rakendajaid (konsulente).

Koordineeriva keskuse ülesandeks on nõuandetoote üldine tutvustamine ja reklaamimine. Eraldi on vaja välja töötada kord nõuandetoote Labidaproov intellektuaalse omandi, selle kasutuse õiguste ja kaitse kohta (see küsimus puudutab kõiki nõuandetooteid).

Nõuandetoode Labidaproov **Konsulendi tegevuste kaart**

1. Maa-ala vaatlus ja proovialade valik

Tegevused	Sisendid	Väljundid	Abivahendid
<ul style="list-style-type: none"> • ühtlase taimkatte või mulla värvusega põllualade või probleemsete alade valimine, • kirjeldada proovialad, märkida proovialad plaanil, • märkida proovivõtmise kohad plaanil. 	<ul style="list-style-type: none"> • on tarvis teada, millal ja milliseid töid on põllul tehtud, • millised on harimisel või taimekasvul eripärased kohad. 	<ul style="list-style-type: none"> • plaan põldudelt proovide võtmiseks, kus on määratud proovialad ja iga ala kohta proovivõtu kohad (ligikaudselt). 	<ul style="list-style-type: none"> • põldude kaart, • abitabel proovivõtu kohtade kirjeldamiseks.

2. Mullaproovide võtmine ja mulla struktuuri hindamine

Tegevused	Sisendid	Väljundid	Abivahendid
<ul style="list-style-type: none"> • prooviaukude kaevamine, mulla kvaliteedi hindamine, proovikohtade hinnangu andmine, vajadusel pildistamine, • sama töö toimub iga proovialaga. 	<ul style="list-style-type: none"> • põldude kaart kavandatud proovivõtu kohtadega, • osaliselt täidetud abitabel valitud proovivõtukohtade kirjeldustega (soovitav on täita tabel eelnevalt nii palju, kui võimalik). 	<ul style="list-style-type: none"> • proovikohtade kirjeldused, mulla kvaliteedi hinnangud, proovide võtmisel tehtud tähelepanekud ja märkmed, • täidetud hindamistabelid iga prooviaala kohta. 	<ul style="list-style-type: none"> • labidas, • hele kandik või kile, • mõõdulint, • kindad, • digifotoaparaat • mulla struktuuri hindamise juhend ja võrdluspildid.

3. Koondhinnangu koostamine ja järelduste tegemine

Tegevused	Sisendid	Väljundid	Abivahendid
<ul style="list-style-type: none"> • põldudele üldhinnangu andmine, • järelduste tegemine ja soovitude koostamine. 	<ul style="list-style-type: none"> • eelnevalt kogutud andmed mulla kvaliteedi kohta, • põlluraamat, • põllumajandustootja selgitused. 	<ul style="list-style-type: none"> • täidetud tabel proovialade kohta, hinnangud põldude kohta. 	<ul style="list-style-type: none"> • kalkulaator, • abitabelid proovikohtade, analüüside, hinnangute ja tähelepanekute kirjeldamiseks.

4. Analüüsi aruande koostamine

Tegevused	Sisendid	Väljundid	Abivahendid
<ul style="list-style-type: none"> • sõltuvalt ülesandest ja ilmnunud probleemidest võib tekkida vajadus koostada kirjalik koondaruanne koos järelduste ja soovitustega 	<ul style="list-style-type: none"> • põlluraamat, tootja selgitused tehtud tööde ja kasvatatud kultuuride kohta • vastavalt sellele, milliseid vigu on harimisel tehtud 	<ul style="list-style-type: none"> • kirjalik aruanne ja soovitused põllumajandustootjale 	<ul style="list-style-type: none"> • soovitava arvuti, • labidaproovil tehtud fotode trükkimiseks värviprinter

5. Hindamistulemuste tutvustamine ja soovitude andmine kliendile

Tegevused	Sisendid	Väljundid	Abivahendid
<ul style="list-style-type: none"> • analüüsi tulemuste arutelu koos põllumajandustootjaga, • probleemide tutvustamine, võimalike lahenduste arutamine 	<ul style="list-style-type: none"> • hindamistulemused, • põldude koondtabelid, • aruanne soovitustega, • kaart, • pildid. 	<ul style="list-style-type: none"> • selgitused, kas on tehtud harimisel vigu, • soovitused harimistehnoloogia muutmiseks. 	<ul style="list-style-type: none"> • labidaproovil tehtud fotode näitamiseks arvuti

Nõuandetoode Labidaproov   Tabel proovialade kirjeldamiseks

Klient .....

Kuupäev .....

Nr	Prooviala nimi	Prooviala lühikirjeldus	Prooviala valiku põhjendus	Varem tehtud tööd	Esmased järeldused

Nõuandetoode Labidaproov Kirjaliku nõuande juhend**1) Tootja püstitatud problem ja oletatav põhjus.**

Näiteks:

- mulla niiskusest tingitud saagi muutus;
- kohati kidur taimede kasv, ebaühtlane taimede kasv.

2) Hinnang labidaproovi põhjal.

Näiteks:

- hinnangu andmine erinevate põldude või põlluosade kaupa, tehtud proovide põhjal.

3) Probleemi võimalik põhjus.

Näiteks:

- kas liigniiskus on põhjustatud mullakihtide tihenemisest või on trenaaž katki?
- kas tihenemine on põhjustatud tallamisest või valedest harimisvõtetest?

4) Probleemi väljaselgitamine ja lahenduste pakkumine.

Näiteks:

- koostöös tootjaga arutada mullaharimisvõtete muutmist, parandamaks struktuuri;
- pakkuda välja erinevaid lahendusi, st vähemalt kaks.

Nõuandetoote tutvustus Aastavakas. Koostajad Indrek Keres ja Jekaterina Näälük

Taimekasvatuskonsulentide tööriistakorv - nõuandetoode "Labidaproov"

Teada on see, et taim vajab kasvamiseks ja arenemiseks mullas õhku, vett ja toitaineid. Praegune majanduslik olukord ei luba põllumajandustootjal teha mittetulutoovaid kulutusi. Kui kasutatakse kalleid väetisi, siis soovitakse ka maksimaalset tulemust ja saaki. Kõike seda saab ainult kobestatud, õhustatud, paraja niiskusrežiimi ja õigesti haritud mullastiku korral. Seda kõike saab kiirelt kohapeal tuvastada labidaproovi toodet kasutades.

Nõuande seisneb mulla seisundi kiires analüüsis just mulla tihenemise osas. Labidaproovi nõuandega saab tootja teada, kas tema mullad on tihenunud, millises staadiumis on tihenemine, kui hästi on mullad varustatud õhu ja veega, kas on vaja muuta harimistehnoloogiat, kas on vaja põhku sisse künda, kas on vaja muuta külvikorda ehk kasvatatavat kultuuri põllul või külvata sellist kultuuri, mis on tugevama juurestikuga ja kobestab mulda. Kui labidaproovi tulemusel selgub, et kõik on korras võib jätkata sama tootmistehnoloogia kasutamist.

Mulla tihenemisele ja selle tulemusena mulla struktuursuse muutustele pööratakse sageli vähe tähelepanu. Samas mõjutab struktuursus otseselt taimede juurte kasvu, vee ja toitainete kättesaadavust ja mulla õhustatust. Tihenunud muld võib lisaks majanduslikule kahjule põhjustada ka keskkonnaseisundi halvenemist (erosioon, leostumine jne). Mulla tiheduse hindamiseks on tavaliselt vaja spetsiaalseid vahendeid, nagu silindrid, kaalud, kuivatusahjud lasuvustiheduse määramiseks ning eri aparatuuri poorsuse määramiseks. Need vahendid ei ole aga kõigile kiiresti kätte saadavad, on aega ja raha nõudvad. Seetõttu on välitingimustes tiheduse/tallatuse hindamiseks vaja kiiremat ja lihtsamat meetodit.

Kuna tegu on mulla struktuuri ja kvaliteedi hindamise testiga, siis klient saab läbi testi teada kui kvakiteetene on tema mulla seisukord, mis on otseses seoses tema saagi kvaliteediga, mis omakorda toob tootjale otsest kasu.

Sellise lihtsa, kiire ja arusaadava võimaluse välitingimustes mulla tallatuse hindamiseks annab „Visuaalne mulla struktuuri ja kvaliteedi hindamise test” ehk nõ „labidatest”. Selline meetod võimaldab väheste vahenditega avastada probleeme mulla harimisel ning anda tõuke mullaharimise muutmiseks. Määramise läbi viimiseks piisab mulda tunduvalt inimesest, mõõtskaalast, labidast ja soovitatavalt heledast alusest, mille peale muld tõsta. „Labidatesti” skaala on lihtne ning määratavad parameetrid hästi lahti seletatud. Juurde lisatud fotod lihtsustavad määramist veelgi.

Nõuandetoote sihtrühm on kõik põllumajandustootjad kes kasutavad oma tootmises maad ja harivad seda. Sinna alla kuuluvad nii taimekasvatustalud, loomakasvatustalud, aiandustalud ning mahetootjad. Tihenunud muldi esineb nii suurtootmises kus kasutatakse raskeid masinaid nii sellises tootmises, kus harrastatakse minimeeritud harimist, otsekülve ning pindmist harimist. Kõikide nende tehnoloogiate puhul võib olla mulla seisund väga hea, kuid võib esineda ka tihenemist muldadel. Mahetootmises kasutatakse eriti tihti labidaproovi tehes mulla seisundi analüüsimist. Samuti on vajadus kohapeal muldi hinnata neil tootjatel, kes ostavad masinteenust sisse ja ei oma kõiki harimiseks vajalikke masinaid. Kunagi ei tea, milline professionaalsus on teenust osutaval spetsialistil. Seda teenust vajavad kindlasti ka noortalunikud, kellel ei ole piisavalt mullaharimise kogemusi. Samuti võivad selle teenuse peale mõelda need tootjad kelle põldudel on taime välimuse järgi otsustades mingi probleem kas mulla õhustatusega või niiskusrežiimiga.

Labidaproovi puhul on tähtis meeles pidada, et sama põllu piires võib muld suuresti erineda, sellepärast tuleb proovid teha sama põllu erinevatest osadest ja järeldusi tehes tuleb arvestada ka ilmastikku (kuiv või vihmane, külm või soe). Iga konsulent, kes tootega tööle hakkab, läbib eelnevalt väikese koolituse ja esitab kontrolltöö koos kirjaliku nõuandega, mis koos ekspertide ja kolleegidega läbi arutatakse.

Konsulentidel ja nõuandeteenistusel jääb vaid loota, et meie toode aitab igati põllumeestel õigeid ja otstarbekaid otsuseid teha.

3. Ettevalmistavad tööd nõuandetoote Taimekasvatusplaani sidumiseks I-taimekaitse programmiga

Taimekasvatusplaani ja I-taimekaitse sidumise kohta on viis eksperti teinud esmase analüüsi ja avaldanud oma seisukohad. Tulenevalt ekspertide arvamustest on toimunud järgnevad tegevused:

- 1) Täpsustatud on tootjate huvisid ja vajadusi põlluraamatu ja I-taimekaitse tulemuste koos kasutamiseks. Konsulentide abiga on leitud viis tootjat, kes kasutavad põlluraamatu programmi ja on samas piisavalt informeeritud I-taimekaitse programmi võimalustest. Tootjatega läbi viidud intervjuud.
- 2) Täpsustatud konsulentide huvisid ja vajadusi, millisenäevad konsulendid taimekaitse osa põlluraamatu programmis ja millised on vajadused taimekaitse kasutamiseks just programmidenä. Võrreldud, milline on nõuandetöö kvaliteet ja tulemuslikkus ilma ühendatud programmidenä ja ühendatud programmidenä.
- 3) Koostatud ülevaade taimekaitse valdkonnas olevatest IT-lahendustest. Millised on programmid, andmebaasid, registrid, juhendmaterjalid ning kelle valduses need on, kuidas toimub kaasajastamine.
- 4) Korraldatud arutelu ekspertidenä ühise seisukoha kujundamiseks Põlluraamatu ja I-taimekaitse programmidenä ühendamisenä võimalustest.

3.1. I-Taimekaitse edasise kasutamise võimalused

Kokkuvõte 21.oktoobril 2009 toimunud arutelust.

Kust tootja taimekaitsealast infot saab?

Suurtootjad ise katsetavad oma põldudel erinevaid taimekaitsevahendeid, sealt saavad oma kogemuse. Neil on tugev side teadusasutustega, kust saavad otsest infot teadlastelt.

Probleemidenä korral pöörduvad otse teadlase poole, kellega on varasem koostöö ja saavad sealt infot taimekaitsevahendidenä kasutamisenä kohta. Teadlased teevad suurtootjatenä põldudel erinevaid uute preparaatidenä katseidenä. Välja on kujunenud autoriteedidenä suurtootjatenä hulgas, kellenä käest küsitakse infot ja arutatakse, kuidas, millal ja milliseidenä taimekaitsevahendidenä nad oma põldudel kasutavad, millised on uudenä kogemused.

Suurtootjad käivad ka instituutidenä katsete põllupäevadenä. Suurtootjatenä on palgatud tööle spetsialistidenä, kes teevad otsuseidenä vastavalt kogemustelenä ja harjumuselenä. Milliseidenä taimekaitsevahendidenä on harjutudenä ostma ning arvestatakse tööandjatenä finantse. Ennetavatenä priitsemistenä on võimalik ette planeeridenä. Haigusteenä puhul kasutatakse neidenä preparaatenä, millenä on toimespekter suurem.

Keskmine tootja saab infot instituutidenä põllupäevadenä, konsulenditenä, müügifirmadenä kodulehtedenä, EMVI kodulehelt. TTI kodulehel kõikidenä Eestisenä registreeritud taimekaitsevahendidenä tabel üleval, mis on suur ja seganenä. Keskmine tootja teab oma põldenä, millised kahjustajadenä, umbrohudenä millisenä põllulenä võivad olla. Jaanuarisenä-veebruarsenä teavitavad

müügifirmad oma kaubast ja hindadest. Selle järgi teeb tootja oma otsuse, milliseid herbitsiide osta, samuti fungitsiidide osas ostetakse koju 2-3 taimehaiguste tõrje preparaati ja vastavalt vajadusele neid ka kasutatakse. Selline otsus tehakse sellepärast, et varem ostetud preparaadil on hind odavam.

Keskmine tootja soovib kasutada sellist preparaati, mille toimespekter on suurem, kasutusmugavus parem, mitte palju ja erinevaid taimekaitsevahendeid. Samuti huvitab tootjat, kui suur on preparaadi toimeulatus: kui panen rohkem või kui panen vähem?

Preparaadi otsimisele kulunud aeg ja pitsimisele kulunud aeg on keskmise tootja jaoks samuti olulised.

Väiketootjal ei ole taimekaitsevahendite ostmiseks raha või kui on, teeb ta oma otsused sel hetkel, kui on vajadus kasutada taimekaitsevahendit. Vajadusel kasutab konsulendi abi. Suurtootja arvab, et I-taimekaitse kasutaja võiks olla just väiketootja.

Millal teevad tootjad oma otsused taimekaitsevahendite ostuks?

- 1) Enne külvi jaanuaris–veebruari planeerib ja kavandab tootja, kelle käest milliseid preparaate osta. Sel hetkel on ka hind odavam. Need on pikaajalised otsused, kus tootjal on aega otsida. Selleks sobib interaktiivne programm.
- 2) Operatiivsed otsused teeb tootja otse põllul, kus soovitakse kiirelt ja operatiivselt tegutseda. Sel puhul on sobivam paber kandjal olev kokkuvõtlik ja meeldetuletav tabel.

Millist taimekaitsealast infot tootja vajab?

- 1) koondatud taimekaitsealast interaktiivset andmebaasi, mis on kergesti ja arusaadavalt käsitletav;
- 2) paber kandjal kokkuvõtlikku kontsentreeritud infot taimekaitsevahendite kohta;
- 3) preparaati, mille toimespekter on suurem, kasutusmugavus parem, mitte palju ja erinevaid taimekaitsevahendeid,
- 4) tootjat huvitab, kui palju vastavat vahendit kasutada – kas pigem vähem või rohkem.
- 5) praegu on info preparaadi põhine, tootjale meeldib kultuuri- ja kahjustaja-põhine info;
- 6) info eest on tootja nõus maksma kuid kulutatud raha peab kompenseerima kasutatud aja;
- 7) koondatud info peab aitama tootjal otsuseid teha.

Mida tegema peab?

- 1) koondada kogu info, kes millega maastikul tegeleb: TTI planeerib veebipõhist taimekaitse alast andmebaasi, Jõgeva SAI plaanib taimekaitsealase info koondamist;
- 2) kogu teadmise põhjal vaadata, kas otsused on ratsionaalsed, kus on vajakajäämised. Suunata infovood tootjale, et otsus teha
  - andmebaasi loomiseks,
  - tabeli vormis paber kandjal koondamiseks;
- 3) koostöös töötada välja tootja jaoks sobivad väljundid;
- 4) peame erinevatest juba töötavatest asjadest sobilikku kokku panema, ei ole mõtet nullist alustada.
- 5) koondada infot, mis naabritel on st. naaberriikide kogemus.

Veel mõtteid

I-taimekaitse programmil on otsuste tegemise juures toetav roll. I-taimekaitse programmi sidumine põlluraamatu programmiga ei ole esimese tähtsusega ülesanne.

Põlluraamatu programmi kasutajaid on umbes 200, I-taimekaitse programmil ei kasutata üldse, kas on vaja selliseid programme liita? Kui palju kulutusi vaja teha, et mõlemad oleks kasutatavad?

Kahe programmi ühendamine ei ole kõige tähtsam küsimus. Praeguseks on tähtsam küsimus kuidas anda tootjale vajalikku infot? Selleks vaadata üle tootja aastaring taimekasvatuse tsükli, et selguks kus ta teeb otsuseid.

Otsuste tegemine lähtub kahest seisukohast:

- 1) planeerimine, kavandamine - pikaajalised otsused;
- 2) põllul plaanimine - operatiivsed otsused (paberandjal kokkuvõtted või maatriks ketas).

3.2. Edasised tegevused

Edasine tegevuskava tootjatele esmase vajaliku info andmiseks

- 1) ülevaate koostamine, mis on olemas, mis mujal tehtud, mis on Eesti tegijatel kavas;
- 2) tootja töökalender, otsuste kalender, vajalik info otsusteks;
- 3) vajalike infoväljundite kirjeldamine sisu ja vormi järgi (tabel, raamat, andmebaas, veebileht);
- 4) erinevate osapoolte rollide ja ülesannete täpsustamine – kirjeldus, kes millist rolli täidab, analüüs: kas mingid rollid on täitmata;
- 5) info kasutamise õigused;
- 6) tähtajad (esmane trükis peaks olema valmis 1. veebruariks 2010);
- 7) tegijad, vajalik aeg, muud ressursid (sh. juurdepääs infole ja õigused);
- 8) edasise programmi ja koostöö kavandamine.

4. Ettevalmistustööd põllumajandustootjate ja maaettevõtjate ning nende tegevuste andmebaasi loomiseks

4.1. Andmebaasi vajalikkuse põhjendus

Maaelu arenguks on oluline elujõuliste ja erinevatel tegevusaladel tegutsevate ettevõtete olemasolu ja laienemine. MAK 2007- 2013 kolmandaks prioriteediteljeks on maapiirkondade elukvaliteet ja maamajanduse mitmekesistamine. Maapiirkondade arengut on mõjutanud põllumajanduse osakaalu vähenemine tööhõives ja maapiirkonna ettevõtluses, põllumajanduslike majapidamiste arvu vähenemine jms. arengud, mis on eriti aktuaalseks muutnud vajaduse mitmekesise maaettevõtluse järele, mis pakuks uusi tegevusi, teenuseid ja tööhõivet maapiirkonnas.

Eesti Maaülikooli Majandus- ja sotsiaalinstituudi poolt läbiviidud uuringutes on esile toodud, et ettevõtluse arengut takistatavate põhjuste hulgas nimetavad maainimesed oskuste ja teadmiste puudust uue tegevusega alustamiseks ning vähest kindlustunnet ja riskikartust. Põllumajandustootjate ja maaettevõtjate ning nende tegevuste andmebaasi arendamine on suunatud maaettevõtjate mitmekesistamisalase tegevuse toetamisele, info levitamisele ja mitmekesistamisalase nõuandetöö ja koostöö toetamisele.

Ettevõtjate poolne tagasiside näitab, et nad vajavad ühtset infokogumit, mille kaudu nad leiaksid sama valdkonna ettevõtjaid erinevates piirkondades, saaksid infot neid huvitavate koolituste kohta, leiaksid andmeid nõustajate kohta ning et selle tulemusena tekiks erinevate piirkondade ettevõtjate vahel võrgustumine, ühisele eesmärgile suunatud ühiselt tegutsemine (ühistegevus).

Andmebaasi vajalikkust võib hinnata lähtuvalt kolmest peamisest sihtrühmast:

- 1) **Ettevõtjad**, kelle huviks on suhteliselt kergesti kasutatav (interneti)keskkond, kust nad leiaksid infot teiste ettevõtjate (ettevõtja, kontaktandmed, piirkond, valdkond jne) ja nõustajate kohta; kus nad saaksid luua kontakte ja jagada oma kogemusi, oskusi, probleeme, teadmisi vm.; pakkuda tooteid/teenuseid; kuhu koonduks erialane ja muu ettevõtjate jaoks oluline info.
- 2) **Konsulendid, koolitajad**, kelle huviks on saada infot mitmekesistavate ettevõtjate/ettevõtete ja nende vajaduste kohta, erinevate valdkonda puudutavate projektide kohta, mis oleks abiks nende nõustamistegevuse planeerimisele ning arendaks omavahelisi kontakte ja koostööd.
- 3) **EMÜ, riik**, kellel on vajadus saada infot seniste arengute kohta, teostada analüüse ja seiret, saada sisend teadustööde algatamiseks.

Andmebaasi loomise laiemaks eesmärgiks on (maaettevõtluse) mitmekesistamistegevuse alase info kogumine, levitamine, töötlemine ning erinevate tegevustega maaettevõtjate endi ja nendega seotud muude osapoolte vaheliste võrgustike ja koostöö arendamine.

Kuna andmebaas on suunatud kolmele peamisele sihtrühmale, peab ka andmeid saama kasutada lähtudes kolme erineva sihtrühma huvidest.

Ettevõtjate jaoks toetab andmebaas valdkonnasiseste ja valdkonnavaheliste võrgustike tekkimist ning arenemist, võimaldab:

- leida sama/huvi pakkuva/ valdkonnaga tegelejaid;
- luua kontakte kogemuste vahetamiseks;
- leida infot erinevate koolituste kohta ;
- saada konsulendi, nõustaja kontaktandmeid;
- saadaja anda infot turu laiendamiseks (ost-müük);
- saada infot ühistegevuse algatamiseks (turustamine, töötlemine jms).

Konsulentidel ja koolitajate jaoks võimaldab andmebaas

- analüüsida ettevõtjate vajadusi;
- planeerida nõustamist, koolitusi, ideereise vm. ettevõtjate jaoks olulisi tegevusi;
- koondada informatsiooni ettevõtjate ja nõustajate omavaheliste kontaktide ja kogemuste vahetamiseks.

Eesti Maaülikooli ja riigi jaoks võimaldab andmebaas

- teostada seiret ning erinevaid analüüse eelnevate otsuste või tegevuste korrigeerimiseks (uute alustamiseks);
- siduda praktikat ja teadust.

4.2. Andmebaasi ülesehitus

Andmete kogumisel on aluseks neli printsiipi:

- 1) infovahetust;
- 2) andmete töötlus,
- 3) ühistegevuse soodustamine ja arendamine;
- 4) üldine koostöö toetamine erinevate osapoolt vahel.

Kavandatav andmebaas on struktureeritud selliselt, et andmebaasi sisu on võimalik pidevalt ajakohastada. Andmebaasi ajakohastamine eeldab vastavate ressursside olemasolu. Andmebaas kujuneb erinevatest allikatest, et parimal viisil kasutada juba olemasolev koondatud info. Andmed kajastavad:

- 1) tegutsevaid maaettevõtjaid ja mitmekesistajaid
- 2) maaettevõtjate ja mitmekesistajate tegevusi;
- 3) valdkonnas tegutsevaid konsulente, nõustajaid ja spetsialiste;
- 4) temaatilisi uuringuid;
- 5) tehnoloogiate.

Andmebaas koosneb avalikest ja mitteavalikest andmetest, mida kogutakse erinevate kanalite (sh PRIA, muud registrid, erinevad interneti allikad, ettevõtjad ise) kaudu ja ettevõtjate küsitluse abil.

- **avalikud** on need andmed, mis on otseselt seotud ettevõtjate, konsulentide vajadusega andmebaasi kasutamisel;
- **mitteavalikke** andmeid kogutakse mitmekesistamise alaste trendide kohta ülevaate saamiseks ja erinevate analüüside teostamiseks, neid tulemusi avalikustatakse vaid statistiliste keskmistena.

Andmebaas sisaldab endas järgmisi andmeid.

- Ettevõtete/ ettevõtjate andmed
  - Ettevõtte asukoht, tegevuskoht (edaspidi kaardil);
  - Ettevõtte kontaktandmed;
  - Ettevõtluse valdkond;
  - Valdkonnas tegutsemise aeg, (staaž, kogemus);
  - Ettevõtja vanus – mitteavalik;
  - Ettevõtja haridus – mitteavalik;
  - Järelkasvu olemasolu – mitteavalik;
  - Ettevõtja plaanid tegevust jätkata/lõpetada – mitteavalik;
  - Töötajate arv – mitteavalik;
  - Saadud toetused – mitteavalik;
  - Käive – mitteavalik;
  - Tulu – mitteavalik;
  - Ettevõtluskeskkonna muud erinevad näitajad.
- Võimalikud toetusmeetmed
- Andmed konsulentide, nõustajate, spetsialistide kohta
- Info koolituste, infopäevade kohta
- Info erinevate tehnoloogiate kohta
- Info sise- ja välispartnerite kohta
- Info läbiviidud uuringute kohta
- Rubriik ost-müük
- .....

Täpsem andmebaasi struktuuri kirjeldus on esitatud lisas.

4.3. Andmebaasi töökorraldus

Andmed sisestab andmebaasi administraator ja ettevõtja ise. Administraatori ülesandeks on sisestada erinevatest kanalitest koondatud andmeid (sh PRIA, muud registrid, erinevad interneti allikad jm). Ettevõtjatelt kogutavaid andmeid sisestavad ja ajakohastavad ettevõtjad ise, täites ja korrigeerides (ankeet või küsitlus) oma andmeid teatud perioodidel.

Andmeid töötleb andmebaasi haldaja. Planeeritud on teatud ajaperioodide (n. kord aastas) järel avaldada lühike ülevaade andmetest.

Andmeid kasutatakse:

- ülevaate saamiseks senisest mitmekesistamise tegevustest ja maamajanduse arengutest;
- mitmekesistamisega tegelenud ettevõtjatest ja nende tegevustest ülevaate saamiseks;
- mitmekesistamise alase nõustamise teenuse pakkumise ja nõustamisvajaduse analüüsimiseks;
- erinevate sihtrühmade vaheliste koostöövõimaluste arendamiseks;
- erinevate sihtrühmade vaheliste kontaktide levitamiseks;
- mitmekesistamise alase info levitamiseks;
- mitmekesistamise alasteks teadustöödeks;
- seire tegemiseks mitmekesistamistegevuste kohta.

5. Riskianalüüsi ja majandusliku arvestuse nõuandetoote arendamine

5.1. Riskianalüüsi ja majandusliku arvestuse nõuandetoote lühiiseloostus

Ettevõtlustegevuse alustamisel ja tegevuse mitmekesistamisel on ettevõtjatele oluline kvaliteetse nõuandeteenuse olemasolu, mille kaasabil saab hinnata planeeritava tegevuse riske, tulusid, kulusid, probleeme jne. Nõustajate töö lihtsustamiseks ning standardiseerimiseks on vajalik abivahend, mis aitab nõustajal koos ettevõtjaga teostada ettevõtte strateegilist analüüsi. Tegevusvariantide ja võimaluste analüüs aitab ennetada võimalikke riske ja parandada ettevõtja majandustulemusi. Käesoleva projekti käigus väljatöötatud riskianalüüsi ja majandusliku arvestuse nõuandetoote kirjeldamisel kasutame edaspidi nimetust **strateegilise planeerimise abivahend** (strateegilise planeerimise kalkulaator), selline nimetus kirjeldab täpsemini nõuandetoote tegelikku sisu. Strateegilise planeerimise kalkulaatori nõuandetootesse on ühendatud:

- 1) ettevõtet ja ettevõtjat kirjeldavate üldandmete kogumise protseduur ning küsimustik;
- 2) tarkvararakendusena teostatud andmetöötlusmoodul koos vahetulemuste esitamise vormide ja andmete täpsustamise protseduuriga;
- 3) kokkuvõtte koostamise protseduur ettepanekute esitamiseks ettevõtjale tema majandusliku olukorra parandamiseks;
- 4) suhtlemine konsulendi ja ettevõtja vahel andmete kogumisel, analüüsil ja tulemuste tutvustamisel.

Nõuandetoote abil saab konsulent koos ettevõtjaga:

- 1) arutada ja täpsustada ettevõtja ja tema pere eesmärke;
- 2) hinnata ettevõtte hetkeseisu ja ressursse;
- 3) prognoosida võimalikke arenguperspektiive;
- 4) kalkuleerida äriideede tasuvust;
- 5) kaaluda võimalikke tegutsemisvõimalusi;
- 6) hinnata erinevate strateegiate jätkusuutlikkust.

Nõuandetoote Strateegilise planeerimise kalkulaator on suunatud mitmes mõttes alustavatele ettevõtjatele:

- 1) nii neile ettevõtjatele, kes alles alustavad oma ettevõtmisega;
- 2) kui ka neile, kes alustavad oma ettevõttes strateegilisi ümberkorraldusi.

Tänu nõustamisprotsessile ja koostööle konsulendiga saavad ettevõtjad läbi mõelda oma ettevõtte või pere eesmärgid, analüüsida ettevõtte olukorda ja võimalusi, kaaluda uusi ideid ettevõtte arendamiseks, hinnata praeguste ja tulevaste investeeringute tasuvust ja konkurentsivõimet. Nõuandetoote Strateegilise planeerimise kalkulaator kasutajaks ja vahendajateks on konsulendid, kel on erialane ettevalmistus ja oskus kalkuleeritud tulemusi tõlgendada ja ettevõtjale selgitada. Strateegilise planeerimise kalkulaator võimaldab konsulendil:

- 1) teostada ettevõttes mitmekihilist ja mitmeetapilist strateegilist analüüsi;
- 2) saada ülevaade ettevõtte tugevatest ja nõrkadest külgedest;

- 3) koos ettevõtjaga analüüsida ettevõtte tegevuse efektiivsust, majandustulemusi, riske;
- 4) kaaluda ettevõtja võimalikke otsuseid ja selgitada ettevõtjale otsuste mõjusid tulevikus.

Strateegilise planeerimise kalkulaatori nõuandetoode eeldab konsulendilt nii erialast kui ka suhtlemise alast kometentsi. Seetõttu saab nõuandeteenistus usaldada Strateegilise planeerimise kalkulaatori kasutamise õiguse vaid neile konsulentidele, kellel on piisav kompetents ja kes on läbinud vastava koolituse.

5.2. Strateegilise planeerimise kalkulaatori sisu

Strateegilise planeerimise kalkulaatori tuumaks on ettevõtte tegevuse ja nendevaheliste seoste mudel, mille alusel toimub:

- ettevõtte äriidee konkretiseerimine;
- ettevõtte vajaminevate ressursside (tööjõud, maa, kapital) analüüs;
- toodete-teenuste turu ja turustamise analüüs ning planeerimine ;
- toodete-teenuste tootmise kulude kalkuleerimine ja finantsplaneerimine
- tulude kujunemise ja ettevõtte konkurentsivõime analüüs;
- ettevõtte jätkusuutlikkuse analüüs lähtuvalt võõr- ja omavahendite kasutamisest ning võõrvahendite vajaduse määramiseks;
- ettevõtja tegevust soodustavate ja pidurdavate tegurite määramine konkurentsivõime kujunemises;
- ettevõtluskeskkonna mõjutegurite (sotsiaalsed ja majanduslikud aspektid) analüüs ja mõju hindamine ettevõtja tegevusele.

Ettevõtte tegevuse ja nendevaheliste seoste mudel on teostatud tarkvara MS Exceli rakendusena. Elektrooniline strateegilise planeerimise abivahendi alaosa ülesanneteks on:

Strateegilise planeerimise kalkulaatori viimane versioon on tingnimega „2.5“. See koosneb üheksast erinevast osast (loogilisest plokist?). Kalkulaator on esitatud erinevatel töölehtedel.

Tööleht: Tegevused

Tegevuste tööleht aitab kavandada tegevusi ettevõtte sees, tegevusi võib olla väga erinev hulk. Tegevuste osas on ettevõtjal võimalik kirja panna oma antud hetke põhitegevusalad ning tegevusalad, millega soovitakse tulevikus tegelema hakata. Sellel leheküljel sisestatud tegevused kanduvad automaatselt edasi tulude, kõikide tegevuskulude ja kokkuvõtte lehele. Samuti sisestatakse rippmenüüst mõõtühik, milles üht või teist tegevust mõõdetakse (tk, t, h, kg jne).

Tööleht: Tulud

Tulude lehel saab ettevõtja välja arvutada enda erinevatest tegevusest saadud tulud. Sissetulekud on jaotatud kolme erinevasse tabelisse – Tulud, Toetused ja Muud sissetulekud/ toetused. Lõpus on tabel, mis summeerib erinevad tuluallikad antud aastal. Siit saadud tulemused kanduvad automaatselt edasi Kokkuvõtte lehele tegevusvaldkonna kaupa.

Tööleht: Tegelikud ja planeeritavad tegevuskulud 2008, 2009, 2010 ja 2011

Antud lehtedele on võimalik sisestada erinevatel aastatel tehtavaid kulutusi. Kulusid on võimalik sisestada tegevusvaldkonniti või ka tegevusvaldkonna väliselt. Tulud on jaotatud püsikuludeks, muutuvkuludeks ja muudeks kuludeks. Kahte esimest on võimalik määratleda tegevusvaldkonniti. Andmete olemasolu korral arvutatakse välja automaatselt ka provisoorne omahind. Kulude koondtulemused kantakse samuti automaatselt edasi kokkuvõtte lehele.

Tööleht: Investeeringud

Investeeringute lehel sisestatakse ettevõtja olemasolevad või planeeritavad laenud (kohustused). Välja saab tuua ka mille jaoks on laen võetud või planeeritakse võtta, laenu tagasimakse periood, aastane intress ning nende andmete põhjal arvutab abivahend välja kulud, mis on seotud laenudega. Intressikulud kanduvad automaatselt aasta tegevuskuludesse kaasnevalt tootmisharuga või kogu ettevõtlusega.

Tööleht: Põhivarad

Ettevõtja saab siin välja tuua oma põhivarade loetelu, nende väärtuse, vanuse ja kasutusea. Eelnevate andmete põhjal arvutab abimees välja ligikaudse amortisatsiooni, mis lisandub automaatselt kulude lehele. Samuti saab ettevõtja määratleda põhivarade kasutamise/osalusmäära tema erinevates tegevusvaldkondades, mis võimaldab anda objektiivsemat ülevaadet tegelikest kuludest tootmisharupõhiselt. Lisaks saab antud lehele sisestada uute-planeeritavate perioodidega seonduvad põhivarad (masinad, hooned, seadmed, rajatised jne).

Tööleht: Kokkuvõte

Kokkuvõtval lehel on aastate kaupa ära toodud erinevate tegevustega kaasnevad tulud ja kulud. Nende põhjal on abimees automaatselt välja arvanud katte tegevusvaldkonniti ning lõpus ka katte kogu aasta peale kokku. Siin on konkreetselt võimalik näha, millised tegevused toodavad ettevõttele kahjumit ja millised toodavad kasumit.

Kalkulaatoriga on seotud küsimustik, mille abil saab nõustaja koguda taustinfot ettevõtja kohta ja hinnata erinevaid tegutsemisvõimalusi ettevõttes. Küsimustikuga kogutakse ettevõtjalt järgmisi andmeid:

- ettevõtte/ pere eesmärk tootmise/ teenuste pakkumisega alustamisel;
- ettevõtte/ pere potentsiaal ettevõtlusega alustamisel või ettevõtluse arendamisel (sh. hariduslik tase);
- pere tugi;
- hobid;
- riskijulgus;
- konkurendid;
- koostöö võimalused;
- turustamine.

Kalkulaator koos küsimustikuga on nõustaja töövahend, mis aitab teda ettevõtja finants- ja tegevusriskide hindamisel ning kaalutletud otsuste.

Nõustajal on võimalik kalkulaatorisse sisestada ettevõtja andmed ning kalkulaator teeb ära vajalikud arvutused. Nende alusel saab hinnata tegevuse võimalikke riske, kulusid, tulusid, vajaminevaid ressursse jne. Sidudes need tulemused ettevõtja vastustega küsimustikule saab nõustaja analüüsida ettevõtja probleeme ja võimalusi ning tulevikku suunatud tegutsemisjuhiseid.

Ettevõtte andmed

Juhi/taluperemehe nimi

Ettevõtte/talu nimi

Reg. kood

Postiaadress

Tegutsemisaadress

Kontakttelefon (email)

Tegevusvaldkonnad
(olemasolevad)

Tegutsemise algus

Ressursid

Käive aastas
(viimased 3 aastat)

Omakapital

KÜSIMUSTIK

Järgnev küsimustik on mõeldud ettevõtlust alustavale või ettevõtlust arendavale inimesele, kes tegutseb maamajanduses. Järgnevatele küsimustele vastamine aitab hinnata ettevõtja valmidust tegutsemiseks ettevõtjana.

1. Kas oled mõelnud, mis on see valdkond, milles tahad tegutseda? (kitsamalt - nt mitte toitlustamine, vaid kiirtoitlustamine) JAH EI

2. Kas oled mõelnud, mis on see toode või teenus, mida tootma või pakkuma tahad hakata? JAH EI

3. Kas oled mõelnud, kes on see klient kes Sinu toodet või teenust ostab? JAH EI

4. Kas oled mõelnud, miks klient peaks Sinu toodet või teenust ostma? JAH EI

5. Miks tahad seda teha ettevõtjana (maal)?

Püsivate sissetulekute tagamine

JAH EI

Pereliikmete tööga kindlustamine

JAH EI

6. Mis puudub oma eesmärgi realiseerimiseks? Palun teha valikud viie palli skaalas, kus vastus - 5 väga oluline, 1 – üldse ei ole oluline

	5	4	3	2	1
Raha	☐	☐	☐	☐	☐
Masinad, seadmed	☐	☐	☐	☐	☐
Teadmised	☐	☐	☐	☐	☐
Oskused	☐	☐	☐	☐	☐
Soov tegutseda	☐	☐	☐	☐	☐
Järeltulijad	☐	☐	☐	☐	☐
Tööjõu olemasolu	☐	☐	☐	☐	☐
Tervis	☐	☐	☐	☐	☐
Muu (mis?)	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐

7. Kas oled valmis riskima, et oma praegust sissetulekutaset parandada?

JAH EI

8. Kas oled mõelnud, milline näeb välja sinu ettevõtte:...

JAH

EI OSKA
ÖELDA

EI

- aasta pärast

- 1-3 aasta pärast

- rohkem kui kolme aasta pärast

Selgitus:

Turustamine

Kuidas kavatsed toodet müüa?

Millised on müügivõimalused?

Millised on turustuskanalid?

Kas turustad Eestis?

Millised on müügivõimalused?

Kas turustad välisriigis? Kus?

Kes on Sinu ettevõtte konkurendid Sinu maakonnas? Eestis? Välismaal?

Kas oleks Sinu tegutsemisvaldkonnas võimalik kasutada ühistegevust? Millistes tegevustes täpsemalt?

Ettepanekud ettevõtjale

Konsulendi ettepanekud/
nõuanded ettevõtjale

Konsulendi ettepanekud/
nõuanded ettevõtjale

A large, empty rectangular box with a thin black border, occupying the right two-thirds of the page. It is positioned vertically, starting from the top margin and extending nearly to the bottom. This area is typically used for a signature, stamp, or official seal in legal or administrative documents.

Tegevused ettevõttes		Мӧӧтүннн
1.	-	
2.	-	
3.	-	
4.	-	
5.	-	
6.	-	
7.	-	
8.	-	
9.	-	
10.	-	

TULUD	2008			2009			2010			2011			2012			2013		
	Ühiku kogus	Ühiku hind	Tulu	Ühiku kogus	Ühiku hind	Tulu	Ühiku kogus	Ühiku hind	Tulu	Ühiku kogus	Ühiku hind	Tulu	Ühiku kogus	Ühiku hind	Tulu	Ühiku kogus	Ühiku hind	Tulu
TEGEVUS																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
KOKKU			0			0			0			0			0			0

TOETUSED	2008			2009			2010			2011			2012			2013		
	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek
NIMETUS																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
KOKKU			0			0			0			0			0			0

MUIUD SISSETULEKUD/TOETUSED	2008			2009			2010			2011			2012			2013		
	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek	Ühiku kogus	Ühiku hind	Sissetulek
NIMETUS																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
-																		
KOKKU			0			0			0			0			0			0

TULUD JA SISSETULEKUD KOKKU	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	0	0	0	0	0	0

